Els **CAPITELLS** de la **sala capitular** de Montserrat

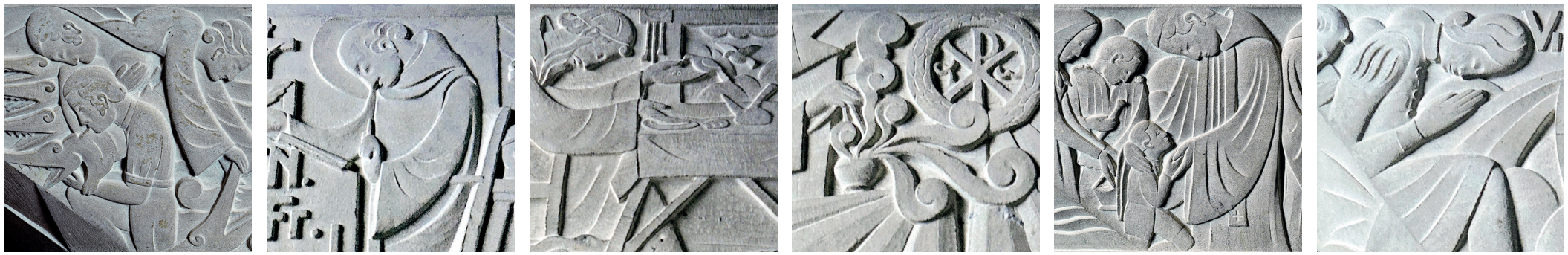

G. Jordi Puigdevall

PAM

MONTSERRAT | MONESTIR | MIL·LENARI
LLIBRES DEL
MIL·LENARI

Primera edició, setembre de 2024
© Jordi Puigdevall, 2024, per al text
© Antonio Guillen, 2024, per a les fotografies
© Disseny i maquetació: Blanca Hernández

La propietat d'aquesta edició és de
Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Ausiàs Marc, 92-98 – 08013 Barcelona
ISBN: 978-84-9191-332-0
Dipòsit legal: B. 11031-2024
Imprès a Gráficas 94

Introducció

La sala capitular de qualsevol monestir és un dels centres de la vida de la comunitat monàstica i un dels llocs on batega el cor del cenobi. Aquí és on el pare de la comunitat, l'abat, comenta la regla de sant Benet tot exhortant els monjos a ser fidels a la vocació rebuda per Crist i a seguir-lo plenament en el camí de l'amor. A la vegada, s'hi prenen les decisions importants que afecten la comunitat, com poden ser les obres a realitzar en el monestir, les votacions prèvies a les professions monàstiques o l'elecció abacial.

L'edifici on es troba la sala capitular de Montserrat es començà a construir el 1582 per tal de comunicar el monestir gòtic amb la nova església que s'estava construint.[1] Primer, l'espai que ocupa el capítol, un altre nom que s'utilitza per designar-lo, fou la Sala del Signe (d'on els monjos sortien en processó per anar cap a l'església pel res dels Oficis) i a partir del 1780 es transformà en sala capitular.[2] Aquesta estança va ser una de les poques que quedà intacta durant la guerra del Francès, tot i que fou incendiada. Un cop retornaren els monjos després de la destrucció napoleònica del monestir el 1811, va ser l'estança on es restablí el culte a la Mare de Déu mentre s'habilitava l'església.[3]

Després de la Guerra Civil espanyola (1936-39) fou reformada: la planta rectangular originària esdevenia un espai centralitzat, presidit per la càtedra abacial i amb el faristol de la regla de sant Benet al centre de la sala. Es construïren quatre arcs torals de mig punt que sostenen la volta d'aresta, que cobreix la part central de la

[1] F.X. Altés i Aguiló, *L'església nova de Montserrat: 1560-1592-1992* (Scripta et documenta 45), Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1992, p. 69.

[2] Altés i Aguiló, *L'església nova de Montserrat: 1560-1592-1992*, p. 148.

[3] G. Cornet i Mas, *Tres días en Montserrat: guia histórico-descriptiva*, La Academia, Barcelona [3]1890, p. 115.

sala. Les cadires es disposaren en semicercle, modulant aquest espai centralitzat. Les dues ales laterals, cobertes amb volta de canó, s'acaben amb una gran trífora diafragmàtica. Els murs del quadrilàter central foren estucats i s'hi incrustaren vidres. El mur del tron abacial és presidit per un Sant Crist i dues escultures de fusta fosca que representen sant Benet i l'abat Oliba, fetes per l'escultora Margarida Sans Jordi. El mur de la porta s'hi col·locà una Mare de Déu de Montserrat de fusta, flanquejada pels àngels del dia i de la nit. Aquesta aula capitular fou dedicada als monjos morts durant la Guerra Civil i, per aquest motiu, el 1961 el pintor Pere Pruna va omplir les dues parets laterals amb una decoració mural, que representa sant Benet acceptant el sacrifici dels monjos màrtirs[4] i l'abat Marcet, que presenta a sant Jordi els dos monjos que moriren al front en servei d'assistència mèdica i espiritual, obeint l'ordre de l'abat.[5] A més, es volgué que la sala capitular fos una síntesi de la història del monestir montserratí a través de les estàtues, els vitralls i els capitells de les columnes.

Aquestes obres de reforma amb estil art decó, dirigides per Santiago Marco, amb idees del P. Celestí Gusi i del P. Martí Canyís, s'inauguraren el 26 de gener de 1940. El disseny dels capitells fou del P. Josep M. Gassó i esculpits en baix relleu. S'hi representa la història de Montserrat, des de l'origen de la invenció de la Mare de Déu fins a la recuperació del monestir per part dels monjos en acabar la Guerra Civil espanyola el 1939.

Els capitells estan situats sobre columnes d'estil toscà que sostenen els arcs torals. A cada punt d'acabament d'aquests arcs hi ha un grup de quatre columnes, el capitell de cada una de les quals només té esculpits els costats visibles, en canvi, les parts que queden amagades de cara a la paret són llises.

[4] Aquests monjos foren beatificats el 13 d'octubre de 2013, cf. B. Dalmau, *Els Màrtirs de Montserrat,* Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 2013.

[5] Cf. J. de C. Laplana, *Montserrat, art i història,* Angle editorial, Barcelona 2009, p. 212.

A
V
E

SOLLICITA MONACHORUM MONTSERRATENSIUM
QUOS RECENS PROCELLA PEPERCIT
DEVOTIO, CONFRATRES
TURBINE PERSECUTIONIS A CONSORTIO ABREPTOS
AMANTER REPETENS
VETUSTAM HANC AULAM PENITUS NOVATAM
AMORIS AC AETERNAE FRATERNITATIS
MONUMENTUM PONIT
ANNO POST NOVAM AERAM MARTYRUM PRIMO
SALUTIS VERO REPARATAE MCMXXXIX

AVE
AVE
D. ABBAS ANTONIUS Mª ANNUA XXVII RECURRENTE
DIE SUAE MYSTICAE DESPONSATIONIS MONTSERRA
TENSI ECCLESIAE, JUBILARI GAUDIO BIENNIO EXILII HAC
TENUS RETENTO ME MARTYRIALI FILIORUM CORONAE BENE
DIXIT DICATAM EXULTAT PATER LAETABUNDUS DEUM LUDANS
QUOD GERMINANS DILECTA SOBOLES MARTYRES GERMINAVE
RIT COELO PRAEMISSOS QUORUM GLORIOSO CERTAMINE Xus
IPSE TRIUMPHAVIT GAUDENT ET FILII CRUENTA EX ACIE
CONFESSORES Xi REDUCES QUI INSIGNIORI NUNC CULTU
ELECTUM MONTEM DEIPARAE CLARIFICANTES GLORIOSORUM
CONFRATRUM SOCIETATE CONTENDUNT PER Xtum DIGNARI
ANNO Dni MCMXXXIX POST NOVAM AERAM MARTYRUM PRIMO

1

Amb Serra d'Or

La representació de la història montserratina comença al primer capitell que es troba entrant a la sala capitular a la dreta. La llegenda de la imatge de la Mare de Déu és el tema central. S'hi aprecia com els àngels davallen la Moreneta del cel i la col·loquen a la muntanya. Hi ha esculpida la Trinitat amb el Pare i l'Esperit Sant, representats de la manera tradicional amb un home amb barba i un colom, i el Fill que està a la falda de Santa Maria. Al voltant hi ha quatre àngels: el del costat superior dret encensa, mentre que el que està sota sosté la imatge de la Verge per posar-la al seu lloc. El de l'esquerra sembla que toca una flauta o flabiol mentre que el que queda damunt té una serra a la mà i serra un penyal de la muntanya, referència al Virolai de Mn. Cinto: «Amb serra d'or els angelets serraren eixos turons per fer-vos un palau». La serra serrant una agulla de la muntanya ha esdevingut l'escut inconfusible de Montserrat.

2

La troballa de la Marededeu

Segons la llegenda, la troballa o invenció de la imatge de la Mare de Déu de Montserrat per uns pastors tingué lloc el 880, un dissabte al captard. Al costat esquerre hi ha uns personatges que representarien el bisbe i el seguici que va anar a veure les misterioses llums que apareixien a la muntanya de Montserrat. Aquestes llums portaren la gent a una cova amagada on trobaren la Santa Imatge. Llavors, decidiren traslladar-la a Manresa però no pogueren pel pes que tingué la imatge en passar pel lloc on hi ha actualment el monestir, succés que la gent interpretà com un senyal diví que la Verge es volia quedar a la muntanya.[6] Al costat dret hi veiem un ermità que fuig i una dona morta amb cabellera, al·lusió a la llegenda de fra Garí, l'altre relat que explica la fundació del monestir.[7]

[6] Cf. F.X. Altés-J. Camps-J. de C. Laplana *et al.*, *La imatge de la Mare de Déu de Montserrat* (Biblioteca Abat Oliba - Sèrie il·lustrada 18), Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 2003, p. 95-96.

[7] J. A. Planes, *Llegendes de Montserrat. Recull i estudi de les millors llegendes* (Col·lecció popular. Llegendes 1), El Farell, Sant Vicenç de Castellet 2000, p. 33-37.

3

Ermitans primerencs

A continuació, un home vestit amb hàbit amb un esquirol a la falda i tot d'edificacions a la muntanya, figurada amb diferents turons, juntament amb arbres i altres animals com un mussol, un conill i possiblement un teixó, entre d'altres. El fet que apareguin diferents edificis amb una certa fisonomia d'esglésies, seria una representació de les diferents ermites de la muntanya i, en el fons, de la vida eremítica que des de molt antic ja existia en aquest indret. Cal recordar que els primers documents del s. IX que fan esment de Montserrat mencionen quatre ermites, dues a la part alta de la muntanya, Santa Maria i Sant Iscle, i dues a la part baixa, Sant Pere i Sant Martí.[8] Així doncs, la vida eremítica a Montserrat és molt antiga, tradició que s'estroncà bruscament amb la guerra del Francès del 1808-1814 i que, només excepcionalment, s'ha repres posteriorment.

[8] Cf. A.M. Albareda-J. Massot, *Història de Montserrat*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 2020, p. 15-16.

1931
OLIVA

4

La fundació del monestir

Amb aquest capitell comença pròpiament la història del monestir:[9] hi ha la fundació per part de l'abat Oliba vers l'any 1025. Se'l veu, representat amb bàcul i mitra, que porta a la mà una església, signe de ser el constructor/fundador del monestir. A darrere d'ell, hi apareixen un monjo, un soldat i un cavall. Il·lustrarien els primers monjos que vingueren a Montserrat. A darrere de l'abat Oliba, mig amagat, es percep el campanar del monestir de Ripoll, del qual depengué molts anys Montserrat i Oliba n'era el superior. Al fons de l'escena hi ha esculpits diferents turons que representen la Muntanya Santa.
Cal notar que a l'extrem dret del capitell hi ha retratat el P. Anselm M. Albareda amb la data de 1931: és quan es publicà la primera edició de la seva *Història de Montserrat*. D'aquesta manera, es fa un merescut homenatge a l'obra feta pel cardenal Albareda d'elaborar una història crítica del monestir.

[9] Cf. Albareda-Massot, *Història de Montserrat*, p. 17-19.

5

Vós sou l'honor del nostre poble

Ens trobem amb la devoció del poble cristià i català cap a la Mare de Déu de Montserrat amb les peregrinacions que acudien al santuari.[10] S'hi veu representat un rei, amb l'escut de les quatre barres, possiblement Jaume I, gran devot del monestir, i també un seguit de persones: un home sol, una parella amb un nen que porta la mare i el pare amb un ciri i, a darrere seu, un romeu amb les vestimentes típiques del pelegrí compostel·là. A l'extrem esquerre hi ha dibuixada l'església amb dos personatges just darrere, un dels quals aguanta una creu. Entre el rei i el pelegrí solitari, hi ha una creu que recorda la creu de terme que hi ha a l'actual plaça de Santa Maria o, més encara, la que es troba al fons del jardí dels monjos darrere l'ermita de Sant Iscle i que antigament havia estat al costat de la desapareguda capella dels Apòstols.

[10] Cf. Albareda-Massot, *Història de Montserrat*, p. 26-28; p. 129-137.

6

L'Escolania

En aquesta cara de capitell hi ha representada l'Escolania. A la part central esquerra, es veu com uns pares ofereixen el seu fill a un monjo segurament per tal de ser escolà (o potser és una donació del nen per ser monjo, com era costum a l'època). A la dreta, es veu un monjo dirigint un grup d'escolans: un toca el violí mentre que els altres tres estan en actitud de cantar.
Sembla que almenys des del s. XIII existiria aquest cor de nois cantors, ja que el 1223 un monjo anomenat Pere firmava amb el títol *Petrus paraphonista*, càrrec relacionat amb el cant d'església i sovint amb els *pueri cantori*.[11] L'ensenyament religiós, intel·lectual i, sobretot, musical dels escolans ha estat sempre de màxim interès per la comunitat monàstica, educació que ha permès que anys després de sortir de l'Escolania molts antics escolans puguin esdevenir músics de destacat nivell.

[11] Cf. Albareda-Massot, *Història de Montserrat*, p. 191-198.

7

Miracles

Des dels inicis de la fundació del monestir, la narració de miracles obrats per intercessió de la Verge Bruna s'han succeït al llarg dels segles. Ara se'ns representen alguns d'aquests miracles. La imatge de la Mare de Déu apareix a l'extrem esquerre del capitell. El miracle esculpit semblaria que té lloc al mar, ja que hi ha uns mariners en una barca durant un dia de tempesta (darrere la barca es veuen uns núvols amb llamps). Podria evocar a un miracle que apareix documentat al segle XIV, quan un mariner que caigué a l'aigua degut a una tempesta demanà la intercessió de la Moreneta per tal que el salvés. Aquesta se li aparegué resplendent de llum i amb veu dolça digué al mariner: «Fill meu, no tinguis por. Jo soc la que tu acabes d'invocar»; i el prengué de la mà.[12]

També apareixen representats uns animals que podrien simbolitzar cocodrils. En aquest cas, el miracle seria la salvació que la Verge feu als mariners de ser devorats per aquests animals, ja que al mig del capitell apareix un cocodril amb la boca oberta però un àngel fa l'acció de tancar-la-hi. A l'esquerra hi ha l'oferiment a la Moreneta d'aquests cocodrils com a exvot. Se sap que al segle XVII restaven suspesos dels claustres del monestir quatre cocodrils i que la gent anomenava llangardaixos. Aquests donaren nom al claustre, avui inexistent, que ocupava part de la plaça actual al costat del gòtic, conegut fins a la destrucció napoleònica de 1811 com a Claustre dels Llangardaixos i que Laborde il·lustrà en els seus dibuixos sobre Montserrat.[13]

[12] Cf. Albareda-Massot, *Història de Montserrat*, p. 126.
[13] Cf. Albareda-Massot, *Història de Montserrat*, p. 128.

ESCA
RER

8

El prior Bernat Escarrer

Aquest capitell té com a protagonista el prior Bernat Escarrer, que fou prior del monestir entre els anys 1300-1320/21. Amb ell va començar el període d'emancipació de Montserrat del monestir de Ripoll, fet que provocà un període convuls entre els dos monestirs, fruit de les lluites per aconseguir la independència montserratina i de les intervencions reials en l'afer.

En el capitell hi ha representada la gran obra iniciada pel prior a favor dels pelegrins que pujaven a venerar la Santa Imatge. Es tracta del pont gòtic que feu construir per poder travessar el riu Llobregat a Monistrol. Aquest pont encara es conserva avui dia i és el que s'utilitza per anar a l'altre costat de Monistrol, al barri on hi ha l'estació dels Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya o també anomenat l'Altra Banda. La construcció del pont començà el 5 de desembre de 1317 i no fou acabat fins el 1375 en l'època del prior de Vivers. D'aquesta manera els pelegrins que venien de l'altre costat del Llobregat no veien perillar la seva vida en travessar el riu sobretot quan anava crescut.[14]

[14] Cf. Albareda-Massot, *Història de Montserrat*, p. 38-39; p. 41.

VLAR EGVT

sumari

Introducció 7

1 Amb Serra d'Or 15

2 La troballa de la Marededeu 17

3 Ermitans primerencs 19

4 La fundació del monestir 21

5 Vós sou l'honor del nostre poble 23

6 L'Escolania 25

7 Miracles 27

8 El prior Bernat Escarrer 29

9 El prior Ramon de Vilaragut 31

10 El prior Jaume de Vivers 33

11 El prior Vicenç de Ribes 35

12 L'abat Marc de Vilalba 37

13 L'abat Antoni Pere Ferrer 39

14 L'abat Giuliano della Rovere 41

15 L'abat Joan de Peralta 43

16 La congregació de Valladolid 45

17 Bernat Boïl 47

18 L'*Scriptorium* 49

19 L'abat Garcías de Cisneros 51

20 La impremta 53

21 Els ermitans regulars 55

22 La promesa d'una nova església 57

23 Sant Ignasi, pelegrí de Montserrat 59

24 Més pelegrins il·lustres 61

25 I encara més pelegrins il·lustres 63

26 Carles V, devot de Montserrat 65

27 Trasllat de la Santa Imatge a l'església nova 67

28 La propagació de la devoció de Montserrat 69

29 Montserrat i els romàntics 71

30 Montserrat i totes les expressions culturals 73

31 El venerable fra Josep de Sant Benet 75

32 L'abat Argerich 77

33 La destrucció de 1812 79

34 La restauració de l'Escolania 81

35 La Mare de Déu de Montserrat, patrona de Catalunya 83

36 L'abat Muntadas, restaurador de Montserrat 85

37 L'abat Josep Deàs 87

38 La Bíblia de Montserrat 89

39 La nova impremta de Montserrat 91

40 La biblioteca i la renovada vocació musical i litúrgica 93

41 La Guerra Civil de 1936 95

42 L'exili i la persecució 97

43 Els monjos màrtirs de Montserrat 99

44 El Montserrat del cel i de la terra 101

REGLA
DE SANT BENET

LLIBRES DEL
MIL·LENARI

MONTSERRAT | MONESTIR | MIL·LENARI

ISBN 978-84-9191-332-0

13001

9 788491 913320